

مروری بر وضعیت خدمات تامین
آب، بهسازی و بهداشت فردی
در سطح ملی و فراملی با تاکید بر
راه حل ها و اقدامات

مرکز تحقیقات کیفیت آب
پژوهشگاه محیط زیست

مروری بر وضعیت خدمات تامین آب، بهسازی و بهداشت فردی در سطح ملی و فراملی با تاکید بر راه حل ها و اقدامات

مروری بر وضعیت خدمات تامین آب، بهسازی و بهداشت فردی در سطح ملی و فراملی با تاکید بر راه حل ها و اقدامات

مهدی هادی^۱

۱- مرکز تحقیقات کیفیت آب، پژوهشکده محیط زیست، دانشگاه علوم پزشکی تهران، E-mail: m.hadi1981@gmail.com، تلفن: ۰۲۱۸۸۹۸۸۱۳۵

در بیانیه اخیر منتشر شده توسط سازمان جهانی بهداشت (WHO) و صندوق کودکان سازمان ملل متحد (UNICEF) (۱) راه حل ها و اقداماتی که دولت ها می توانند در تسریع دسترسی همگانی به خدمات تامین آب شرب، دفع بهداشتی فضولات انسانی - بهسازی^۱ - و بهداشت فردی^۲ - شستشوی دست با آب و صابون - (WASH^۳) پیش رو داشته باشند مورد توجه قرار گرفته است. لذا در این نوشتار ضمن مرور وضعیت دسترسی به خدمات WASH به عنوان یک حق همگانی (۲)، با نگاه به بیانیه مذکور به اقداماتی که در کشور می تواند در راستای تسریع دسترسی همگانی به این خدمات صورت گیرد اشاره خواهد شد.

سازمان جهانی بهداشت و صندوق کودکان سازمان ملل متحد از همه کشورها می خواهند که برنامه ریزی و اقدامات قاطعی در راستای تسریع دسترسی به خدمات WASH به عنوان یک نیاز و واقعیت اجتناب ناپذیر، صورت پذیرد. در این خصوص نگاهی به اعداد و ارقام در مقیاس جهانی می تواند تلنگری برای مدیران و سیاستگذاران در خصوص توجه هر چه بیشتر به اهمیت موضوع باشد. بر اساس گزارش برنامه پایش مشترک UNICEF و WHO به ترتیب ۷۴٪ و ۵۴٪ جمعیت جهان از خدمات تامین آب شرب و خدمات بهسازی با مدیریت ایمن برخوردار هستند. بدین ترتیب در مقیاس جهانی هنوز قریب ۲ میلیارد نفر فاقد آب آشامیدنی سالم هستند و ۳٫۶ میلیارد نفر - تقریباً نیمی از جمعیت جهان - فقط از خدمات بهسازی با مدیریت ناپایمن^۴ که در طی آن فضولات انسانی بدون تصفیه رها می شوند برخوردارند (۳). همچنین از هر ۱۰ نفر فقط ۷ نفر به خدمات پایه بهداشت فردی یعنی شستشوی دست با آب و صابون دسترسی دارند (۳). برآوردهای جهانی نشان می دهد قریب به ۲٫۷۱٪ از کل مرگ ها در مقیاس جهانی منتسب به بیماری های اسهالی است که از مجموع این مرگ ها ۹۰٫۳۶٪ آنها منتسب به خدمات ناکافی WASH به عنوان یک عامل خطر می باشد (۴). در مقیاس جهانی میلیون ها کودک و خانواده از خدمات شستشوی کافی، از جمله دسترسی به صابون برای شستشوی دست برخوردار نیستند که عواقب آن اغلب می تواند برای کودکان کشنده باشد. علاوه بر ساله حداقل قریب ۱/۴ میلیون نفر - که بسیاری از آنها کودک هستند - به دلایل قابل پیشگیری مرتبط با WASH جان خود را از دست می دهند (۵). به عنوان مثال، در حال حاضر، و با در کشورهایی که طی دهه ها شیوعی نداشته اند، در حال گسترش است (۶). بررسی سطح خدمات بهسازی در مراکز ارائه خدمات بهداشتی و درمانی نیز حاکی از آن است که قریب نیمی از این مراکز فاقد آب و صابون یا محلول ضد عفونی کننده دست مبتنی بر الکل هستند و تخمین زده می شود که قریب به ۳٫۸۵ میلیارد نفر در صورت مراجعه به مراکز درمانی محلی خود در معرض خطر ابتلا به عفونت قرار می گیرند، چرا که قادر به شستن یا ضد عفونی دست های خود در نقطه ارائه خدمات درمانی و/یا نزدیک توالت نیستند (۷). علاوه بر مراکز ارائه خدمات درمانی، در سطح مدارس نیز بر اساس گزارش تیم مشترک WHO و

1 Sanitation
2 Hygiene
3 Water, Sanitation and Hygiene
4 Unsafely managed

مروری بر وضعیت خدمات تامین آب، بهسازی و بهداشت فردی در سطح ملی و فراملی با تاکید بر راه حل ها و اقدامات

UNICEF (۸) به ترتیب نزدیک به ۵۷۰ و ۶۲۰ میلیون کودک در سرتاسر جهان فاقد خدمات پایه تامین آب شرب و خدمات پایه بهسازی هستند. از اینرو علیرغم پایش منظم اهداف توسعه پایدار و شرایط رو به بهبود در حیطه تامین آب و بهسازی، همچنان در مقیاس جهانی به شرایط کاملاً پایداری در اهداف ۶/۱ و ۶/۲ توسعه پایدار در بخش خانگی، مدارس و مراکز خدمات درمانی نرسیده‌ایم.

در ایران نیز علیرغم پیشرفت‌های قابل توجه در بهبود سطح خدمات تامین آب با مدیریت ایمن در بخش خانگی (بالتر از ۹۰٪) و خدمات پایه بهسازی (بالتر از ۹۰٪)، همچنان چالش‌هایی در تامین خدمات WASH در بخش‌های خانگی، مدارس و مراکز خدمات درمانی وجود دارد. بر اساس گزارش‌های بین‌المللی، در ایران نیز در حدود ۰.۲۵٪ از کل مرگ‌ها منتسب به بیماری‌های اسهالی است که از مجموع این مرگ‌ها، ۶۲.۷۶٪ آنها منتسب به خدمات ناکافی WASH در کشور می‌باشد (۴).

بایستی به این مهم توجه داشت که پیامدهای اجتماعی و اقتصادی ناشی از خدمات ناکافی WASH می‌تواند برای جامعه مخرب باشد چرا که بدون تامین خدمات حیاتی WASH، شیوع بیماری‌های مرتبط با آب و بهسازی افزایش می‌یابد، کودکان - به‌ویژه دختران - فرصت یادگیری را از دست می‌دهند و در بسیاری از موارد ممکن است کل جمعیت در یک جامعه به دلیل کمبود آب سالم مجبور به مهاجرت شوند. این در حالی است که مزایای دسترسی به خدمات WASH، برای افراد و جوامع، فراتر از آن چیزی است که قابل سنجش و اندازه‌گیری باشد. در واقع تامین این خدمات برای جوامع، کلید رشد سالم در کودکی و حفظ رفاه در بزرگسالی است. لذا تامین این خدمات برای جامعه به منزله حمایت از سلامت و بهره‌وری جامعه خواهد بود و مسیر پیشرفت اجتماعی و اقتصادی را هموار می‌سازد.

برای دستیابی همگانی در مقیاس جهانی به خدمات WASH با مدیریت ایمن تا سال ۲۰۳۰ باید سرعت پیشرفت و توسعه این خدمات به بیش از سه برابر نرخ فعلی افزایش یابد (۹) و چه بسا در کشورهایی که در شرایط آسیب‌پذیرتر و فقیرتری قرار دارند باید سرعت پیشرفت تامین این خدمات بیشتر نیز باشد. از اینرو توجه به راه‌حل‌ها و اقدامات قاطع در راستای تسریع تامین خدمات WASH در کشور در تمامی سطوح ارائه خدمت یعنی بخش خانگی، مراکز درمانی و مدارس حائز اهمیت است.

خوشبختانه راه‌حل‌های قابل اجرای متعددی برای تسریع ارائه خدمات WASH و فرصت‌های متعددی برای تبدیل آنها به عمل وجود دارد. در این خصوص از دولت‌ها انتظار می‌رود با بهره‌گیری از پتانسیل همکاری‌های بین‌سازمانی و پتانسیل بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد اقداماتی را در راستای توسعه خدمات WASH انجام دهند. تعهد دولت‌ها برای ایجاد تغییر اولین اقدام می‌باشد. در این خصوص می‌بایست برنامه‌ای برای افزایش تعهدات سیاسی مدیران در تمام سطوح دولتی نسبت به تامین سطح ایمن خدمات WASH از طریق تعامل با گروه‌های جامعه مدنی تهیه گردد و یک استراتژی برای تقویت عملکرد سازمانی برای ارائه این خدمات، مانند ایجاد سازمان‌های نظارتی مستقل که استانداردهای مبتنی بر سلامت را تدوین می‌کنند و به طور منظم یافته‌ها را منتشر می‌کنند، ایجاد گردد. دومین اقدام تامین مالی و فرایندسازی تامین سرمایه است. برای هدایت تصمیمات مالی و فرایندهای تامین سرمایه در حوزه ارائه خدمات WASH می‌بایست سیاست‌هایی مشخص و شفاف توسعه یابد و راهبردهای هزینه‌کرد مالی و تامین مالی می‌بایست مبتنی بر نیازسنجی منطقه‌ای و با در نظر گرفتن اقشار جمعیتی مختلف ایجاد شوند. بعلاوه برای شناخته شدن هرچه بیشتر اهمیت و ارزش خدمات WASH به عنوان یک کالای عمومی، افزایش بودجه عمومی برای این بخش باید مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد. دولت‌ها نیز می‌بایست با حمایت بیشتر از متولیان تامین خدمات WASH به بالابردن سطح خدمات در راستای جلب رضایت مصرف‌کنندگان کمک کنند. به عنوان مثال متولیان تامین خدمات WASH به جای افزایش تعرفه خدمات می‌بایست با کاهش هزینه‌های اضافی ناشی از ناکارآمدی یا کم کارآمدی سیستم‌های تامین WASH و جبران تلفات آب با ارتقای این سیستم‌ها، خدمات ارزان‌تری را به مصرف‌کننده خصوصاً اقشار آسیب‌پذیر ارائه نمایند. سومین اقدام، سرمایه‌گذاری در منابع انسانی است که در اینخصوص می‌بایست برنامه‌ریزی دقیقی برای ایجاد نیروی کار قوی‌تر، متنوع‌تر و متعادل از نظر جنسیتی با مهارت‌های بیشتر در بخش WASH صورت گیرد و از نیروهای متخصص، توانمند و با انگیزه بر مبنای شایسته‌سالاری استفاده شود. بعلاوه حفظ جایگاه اجتماعی و توجه ویژه به معیشت نیروی کار نیز نباید مغفول گردد. همچنین در سیستم‌های کوچک و روستایی

مروری بر وضعیت خدمات تامین آب، بهسازی و بهداشت فردی در سطح ملی و فراملی با تاکید بر راه حل ها و اقدامات

از توسعه خدمات حرفه‌ای به ویژه ایجاد ظرفیت برای کارکنانی که آموزش کافی ندیده‌اند و درآمد کمتری دارند باید حمایت شود(۱).

چهارمین اقدام استفاده از داده‌ها و شواهد برای تصمیم‌سازی است. از آنجا که توسعه و پیشرفت هر سازمان وابسته به رصد داده‌ها و تحلیل آن‌ها می‌باشد لذا نهادینه‌سازی سیستم جمع‌آوری و نظارت بر داده‌ها در حوزه تامین خدمات WASH بسیار حائز اهمیت است. در این خصوص می‌بایست از روش‌های ثابت و پایایی برای جمع‌آوری و نظارت بر داده‌ها و از اطلاعات جمع‌آوری شده برای اطلاع‌رسانی و کمک به فرآیندهای تصمیم‌گیری استفاده شود. بعلاوه این داده‌ها می‌بایست به‌طور شفاف به اشتراک گذاشته شده تا مورد استفاده پژوهشگران و محققین قرار گیرد تا از طریق انجام پژوهش‌های مبتنی بر علوم داده به عملکرد سازمانهای متولی و افزایش سطح کیفی خدمات WASH کمک شود. آخرین اقدام نیز حمایت از نوآوری و پژوهش می‌باشد که در این راستا تدوین سیاست‌های حمایتی دولت از برنامه‌های تحقیق و توسعه نوآورانه در حوزه WASH و افزایش اعتبارات پژوهشی بسیار ضروری است. از اینرو تقویت همکاری بین دولت و گروه‌های جامعه مدنی، پژوهشگران و بخش خصوصی برای توسعه و اجرای راه‌حل‌های جدید بهبود کیفیت و تسریع ارائه خدمات WASH در جامعه اجتناب ناپذیر است (۱).

در نهایت باید به این نکته توجه داشت که سرمایه‌گذاری و اقدام قاطع در راستای توسعه خدمات تامین آب، بهسازی و بهداشت فردی کلید باز کردن قفل دسترسی همگانی به خدمات WASH در مقیاس جهانی و ملی است. لذا باید از فرصت‌های کلیدی در سال‌های منتهی به ۲۰۳۰ برای تقویت راهبردی و اراده دولت، تعمیق مشارکت‌ها و تقویت سرمایه‌گذاری‌های عمومی در حوزه تامین خدمات WASH استفاده کرد. در ایران فرصت‌های زیادی برای پیشبرد اهداف و توسعه خدمات قابل اعتماد، ایمن و پایدار WASH وجود دارد و با اجرای اقدامات مذکور به عنوان اقدامات شتابدهنده در راستای دستیابی به اهداف ۶/۱ و ۶/۲ توسعه پایدار، می‌توان سطوح ایمن‌تری از خدمات WASH را به شکل عادلانه و مقرون به صرفه خصوصاً در بخش مراکز بهداشتی و درمانی و مدارس که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند تامین نمود.

منابع

۱. WHO/UNICEF. Our lifetime opportunity to enable water, sanitation and hygiene for all: Joint WHO/UNICEF statement. 2023.
۲. Hurlbert M. Access and allocation: Rights to water, sanitation and hygiene. International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics. 2020;20(2):339-58.
۳. WHO/UNICEF. Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000-2020: five years into the SDGs. 2021.
۴. Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). GBD Compare Data Visualization. Seattle, WA: IHME, University of Washington 2020 [Available from: <http://vizhub.healthdata.org/gbd-compare>].
۵. Prüss-Ustün A, Wolf J, Bartram J, Clasen T, Cumming O, Freeman MC, et al. Burden of disease from inadequate water, sanitation and hygiene for selected adverse health outcomes: an updated analysis with a focus on low-and middle-income countries. International journal of hygiene and environmental health. 2019;222(5):765-77.
۶. Asumah MN, Padhi BK, Sinha A. Rising cases of cholera in Ethiopia: a need for sustainable wash practices? International Journal of Surgery. 2023;109(3):608-9.
۷. Taylor L. Only half of global healthcare facilities have basic hygiene services, says WHO. BMJ: British Medical Journal (Online). 2022.
۸. UNICEF. Drinking water, sanitation and hygiene in schools: global baseline report 2018. 2018.
۹. Ritchie H, Roser M. Clean water and sanitation. Our world in data. 2021.